

УДК 504:61

Бейдик О.О., Рак Л.К.

ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ПРИМОРСЬКОГО РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТСЬКОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

Систематизовано уявлення щодо напрямів підвищення рівнів екобезпеки рекреаційних комплексів, запропонована картографічна модель бальної оцінки балансу екологічних чинників розвитку регіональних рекреаційно-туристських комплексів.

Систематизированы представления о направлениях повышения уровней экобезопасности рекреационных комплексов, предложена картографическая модель балльной оценки баланса экофакторов развития региональных рекреационно-туристских комплексов.

The concept of ecological safety of recreational complexes level increase directions were systematized, the cartographic model of point scoring of ecological factors balance of regional recreation and tourist complexes development was proposed.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень. Екологічній безпеці рекреаційно-туристських комплексів (РТК) України останнім часом приділяється значна увага. Про це свідчать численні публікації соціально-економічного, природно-ландшафтного і проектно-планувального спрямування [1-16]. Серед чотирьох ресурсно-рекреаційних макрорайонів України найбільш привабливими є I і IV (відповідно, Причорноморський і Придніпровсько-Донецький), які мають вихід до Чорного і Азовського морів. В порядку обговорення приморську частину цих районів можна розглядати як єдиний континуальний рекреаційно-туристський комплекс, об'єднаний спільним географічним положенням та спільною ресурсно-рекреаційною базою. Таким чином, об'єкт дослідження об'єднує п'ять приморських адміністративних областей України (АР Крим, зважаючи на його унікальність, розглядатиметься окремо). Природно, що стан довкілля є чи не найголовнішою умовою ефективної рекреаційної діяльності на цій території.

Метою статті є систематизація уявлень щодо напрямів підвищення рівнів екологічної безпеки рекреаційних комплексів та розробка картографічної моделі бальної оцінки впливу екологічних чинників на розвиток регіональних рекреаційно-туристських комплексів.

Виклад основного матеріалу. Усвідомлення сутності напрямів екобезпеки рекреаційних територій та уявлення про складові їх екологічної безпеки дозволили виділити відповідні аспекти-блоки:

- рекреаційно-туристські комплекси;
- екологічний стан території;
- рівні екологічної безпеки;
- напрями підвищення екологічної безпеки.

Таблиця 1. Напрями підвищення рівнів екологічної безпеки рекреаційних комплексів

Предмет дослідження	СКЛАДОВІ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНІВ																						
	рекреаційно-туристські комплекси							екологічний стан території					рівні екологічної безпеки		напрями підвищення екологічної безпеки								
	приморські та морські	передгірські та гірські	прирічкові та річкові (в т.ч. водосховищ)	приозерні та озерні	рівні		селитебні	умовно-нормальний	передконфліктний	конфліктний	передкризовий	кризовий	передкатастрофічний	катастрофічний	низький	середній	високий	законодавчо-правовий	адміністративно-управлінський	інституціональний	інвестиційно-інноваційний	громадсько-організаційний	інші
					лісові	лісостепові																	
Об'єкт дослідження																							
Донецька область																							
Запорізька область																							
Миколаївська область																							
Одеська область																							
Херсонська область																							

В свою чергу кожний із цих блоків має свою структуру, яка також виступає в якості предметної сутності дослідження. Найменування та наповнення секторів визначених аспектів-блоків ґрунтувалось на основі аналізу реальної фізико-географічної, екологічної (в т. ч. і в аспекті екобезпеки), правової, адміністративно-управлінської ситуації (регіональний та національний вимір). Таким чином, розглянуті вище уявлення щодо предмет-об'єктної сутності дослідження представлені у форматі *табл. 1*.

Природно, що Приморський рекреаційний комплекс України потребує цільової програми, яка була б спрямована на підвищення його екологічної безпеки. Складовою цієї програми може виступати певний алгоритм, який пропонується у вигляді наведеної матриці (*табл. 1*).

Проаналізувавши природні та суспільно-економічні (в т. ч. техногенні) чинники розвитку рекреаційно-туристських комплексів України, прийнявши найкращі їх показники (високі рівні «позитивні» та низькі рівні «негативні») за 10 балів, а найгірші (низькі рівні «позитивні» та високі рівні «негативні») за 0 балів і відповідно середні рівні як «позитивні», так і «негативні» за 5 балів та провівши певні розрахунки, була розроблена картографічна модель бальної оцінки впливу екочинників на розвиток регіональних рекреаційно-туристських комплексів (*рис. 1*).

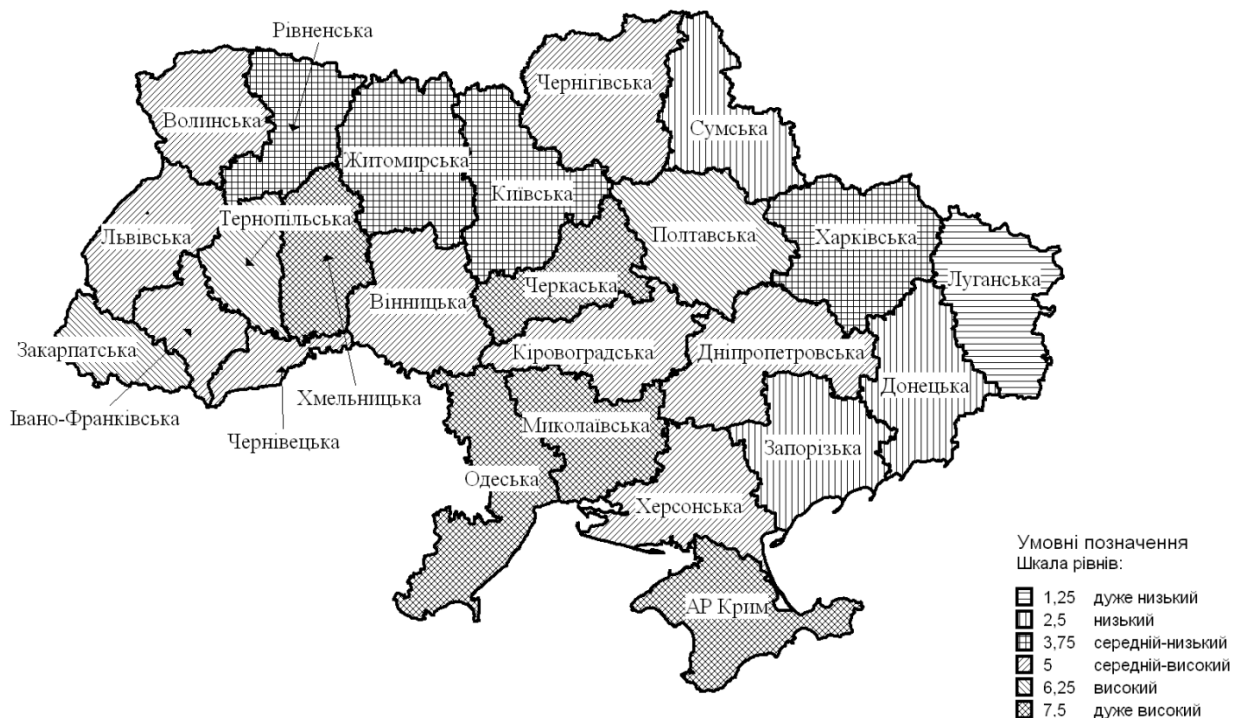

Рис. 1. Бальна оцінка балансу екологічних чинників розвитку регіональних рекреаційно-туристських комплексів

Власне, кожний з регіональних РТК Приморського регіону України (крім АР Крим), який розглядається, в якості своєї рекреаційної візитівки репрезентує ресурсно-рекреаційні доміанти. Останні є суттєвим чинником подальшого розвитку рекреаційної сфери регіону.

Програма розвитку туризму і рекреації в межах *Одеської обл.* передбачає розробку і впровадження регіонального кадастру рекреаційних ресурсів, забезпечення систематичного проведення моніторингу стану курортно-рекреаційних територій, визначення межі охоронних зон усіх об'єктів природо-заповідного фонду і зарезервованих територій для розвитку курортів, рекреаційних і туристських комплексів.

Передбачено розробити проекти створення соціальної і господарської інфраструктури природно-заповідних територій і об'єктів, які використовуються для туристської діяльності, вдосконалити механізм раціонального та екологічно збалансованого використання природного та історико-культурного потенціалу для потреб туризму і рекреації, розробити програму відновлення ландшафтів природно-заповідних територій та забезпечити систематичне проведення робіт щодо впорядкування рекреаційних територій. Враховуючи сучасні тенденції, планується створення відповідної інфраструктури, нових туристських маршрутів для розвитку спеціалізованих видів туризму (екстремального, спортивного, релігійного, етнічного, конгресного, круїзного тощо), вдосконалити механізм раціонального та екологічно збалансованого використання природного та історико-культурного потенціалу для потреб туризму і рекреації, розробити програму відновлення ландшафтів природно-заповідних територій та забезпечити систематичне проведення робіт щодо впорядкування рекреаційних територій. Враховуючи сучасні тенденції, планується створення відповідної інфраструктури, нових туристських маршрутів для розвитку спеціалізованих видів туризму (екстремального, спортивного, релігійного, етнічного, конгресного, круїзного тощо), впровадження комплексу міжгалузевих заходів щодо визначення правового статусу і механізму регулювання використання прибережної смуги Одеси, смт Сергіївки і Затоки як складових курортів загальнодержавного значення, населених пунктів Кілійського, Комінтернівського, Овідіопільського і Татарбунарського районів як складових курортів місцевого значення. Важливим напрямом є створення сучасної індустрії туризму та оздоровлення.

На території *Миколаївської обл.* перспективним є подальший розвиток туристсько-рекреаційного комплексу в межах найменшого в Україні чорноморського узбережжя (84 км), яким передбачено і вирішення нагальних екологічних проблем приморської території (м. Очаків, смт Коблево, Рибаківка, Лугове, Морське, о. Березань, Кінбурнська коса). Важливим напрямом є створення сучасної індустрії туризму та оздоровлення.

Програма розвитку туризму і рекреації на території *Херсонської обл.* передбачає більш інтенсивне освоєння північних і причорноморських

районів області, реконструкцію і розширення матеріальної бази курортів Скадовська, Голої Пристані, Генічеська, Залізного Порту та ін. (в області 12 населених пунктів мають статус курортних), освоєння курортної зони Арабатської Стрілки, вирішення питань водозабезпечення, інженерно-комунального обслуговування рекреаційних зон області. Важливим напрямом є створення сучасної індустрії туризму та оздоровлення.

Запорізька обл. завдяки своєму суспільно-географічному положенню відноситься до інвестиційно-привабливих регіонів України. Крім того, увагу інвесторів привертає потужний промисловий потенціал області і перспективи його росту, висока експортна орієнтація економіки регіону, розвинений транспортний зв'язок, традиційні ділові зв'язки з російським і європейським ринками. Враховуючи наявність унікальних природних і лікувальних факторів (міста Бердянськ, Приморськ, смт Кирилівка мають статус курортних) перспективним напрямом для залучення іноземних інвестицій слід вважати і розвиток інфраструктури оздоровлення, лікування і туризму. Щодо подальшої долі природного та історико-культурного комплексу і святині українського народу – Національного заповідника «Хортиця» (створений у 1965 р. на найбільшому річковому острові України і Дніпра), то першочерговими мають стати негайна видача заповіднику державного акту на право постійного користування землею і призупинення робіт із будівництва мостових переходів через його територію, які руйнуватимуть цю національну святиню.

Таблиця 2. Санаторно-курортні та лікувальні заклади Приморського рекреаційно-туристського комплексу України (без АР Крим, 2010 р.)

Оздоровчі та лікувальні територіально-рекреаційні системи	Регіони України			
	Донецька (2009)	Запорізька	Одеська	Херсонська
Санаторії та пансіонати з лікуванням (ліжок, тис.)	18 4,1	16 4,8	35 13,2	12 2,8
Санаторії-профілакторії (ліжок, тис.)	43 3,6	18 1,3	9 1,2	8 0,7
Будинки і пансіонати відпочинку (ліжок, тис.)	50 11,0	8 0,9	8 1,5	50 10,8
Бази та інші заклади відпочинку (ліжок, тис.)	240 29,4	171 23,7	373 36,8	166 21,5
Дитячі оздоровчі табори (ліжок, тис.)	979 25,7	328 15,5	1073 12,8	502 15,7

Туристсько-рекреаційна галузь як складова економіки невиробничої сфери має для густонаселеної промислової *Донецької обл.* особливе значення. Основними напрямками її розвитку є екотуризм (на базі природно-кліматичних ресурсів, використання ландшафтів та екосистем,

які не зазнали істотного впливу господарської діяльності людини, – Хомутовського степу, Кам'яних Могили, Білосарайської та Кривої коси, первістка вітчизняного степового лісорозведення Великоанадольського лісу), яхтингу (акваторія Азовського моря), релігійного (Святогірський Успенський монастир у м. Слов'янську), промислового туризму (унікальний Артемівський завод шампанських вин, розташований на глибині 70–80 м у колишніх шахтах із видобутку гіпсу, інші виробництва; крім того, у Донецьку створюється музей історії промисловості під відкритим небом) тощо.

Рекреаційно-туристське освоєння Приморського комплексу (структура лікувальних та оздоровчих ТРС) показана в *табл. 2*, аналіз якої свідчить про домінування дитячих оздоровчих таборів на чорноморському узбережжі Одеської області та азовському узбережжі Донецької області і в край незадовільне забезпечення оздоровчими та курортно-лікувальними закладами Запорізької області.

Висновки. Визначені складові проблематики підвищення екобезпеки рекреаційних комплексів, а саме: аналіз структури рекреаційно-туристських комплексів, екологічного стану території, визначення рівнів та напрямів підвищення екологічної безпеки; останні мають розглядатися в законодавчо-правовій, адміністративно-управлінській, інституціональній, інвестиційно-інноваційній, громадсько-організаційній площині. Систематизовано уявлення щодо напрямів підвищення рівнів екобезпеки рекреаційних комплексів Українського Причорномор'я (без АР Крим) та Приазов'я, запропонована картографічна модель бальної оцінки балансу екологічних чинників розвитку регіональних рекреаційно-туристських комплексів.

1. Барановський В.А. Еколого-географічний аналіз і оцінювання території України на основі картографічного моделювання (теорія, методика, практика): Автореф. дис...д-ра геогр. наук: 11. 00. 11 / Київськ. нац. ун-т. – К., 2001. – 31 с.
2. Бейдик О.О. Екологічні чинники в розвитку регіональної рекреації // *Географія та туризм: Наук. зб.* – К.: ВГЛ «Обрії», 2009. – Вип. . – С.58–68.
3. Бейдик О.О. Рекреаційні ресурси України. – К.: Альтерпрес, 2010. – 402 с.
4. Головне статистичне управління в Донецькій області -- <http://www.donetskstat.gov.ua>; Запорізькій області - <http://www.zapstat.r.zp.ua>; Одеській області -- <http://www.od.ukrstat.gov.ua>; Херсонській області-- <http://www.ks.ukrstat.gov.ua>.
5. Данилишин Б.М., Степаненко А.В., Ральчук О.М. та ін. Безпека регіонів України і стратегія їх гарантування у 2-х т. – Т.1: Природно-техногенна (екологічна) безпека. – К.: НВП «Видавництво «Наукова думка» НАН України». 2008. – 389 с.
6. Державна програма розвитку туризму на 2002–2010 роки. // *Правове регулювання туристичної діяльності в Україні: Збірник нормативно-правових актів.* – К.: Юрінком Інтер, 2002. – С.32–39.
7. Закон України «Про охорону навколишнього середовища». – К.: Україна, 1991. 59 с.
8. Руденко Л.Г. Тематические карты в геоинформационной системе региональных экологических ситуаций // *Землеведение и глобальные проблемы современности. Тез. докл. Всес. совещ. (Звенигород, дек. 1988).* – М., 1988. – С. 50 – 51.
9. Руденко Л.Г. Про критичний екологічний стан компонентів природи в регіонах України // *Укр. геогр. журн.* – 2010. -- №2. – С. 60--68.
10. Руденко Л.Г., Горленко И. А., Олещенко В. И. Украина на пути к устойчивому развитию (геоэкологические аспекты). – К.: ИГ НАНУ. – 2000. – 29 с.

11. Тикунов В.С. Географические информационные системы и картография // Экологическое картографирование на современном этапе. Тез. докл. X Всес. конф. по темат картогр. – Кн. 1. – Л. 1991. – С. 14 - 17. 12. Тикунов В.С., Январева Л. Ф. Эколого-географическое картографирование: понятие, методика, технология // География и природные ресурсы. – 1995. -- № 4. – С. 10 -17.
13. Топчиев А.Г. Геоэкология. Географические основы природопользования. – Одесса: Астропринт, 1996. – 396 с.
14. Україна. Екологічна ситуація. Карта. Масштаб 1:2000000. / В.А.Барановський, Л.Г.Руденко, І.О.Горленко, В.П.Разов. – К.: НВП «Картографія», 1996.
15. Україна. Забруднення природного середовища. Карта. Масштаб 1:2000000. / В.А.Барановський. – К.: НВП «Картографія», 1996.
16. Яковенко И. М. Рекреационное природопользование: методология и методика исследований. – Симферополь: Таврия, 2003. – 335 с.